

Aleksandar Palavestra

*Odeljenje za arheologiju
Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu
apalaves@EUnet.rs*

Arheološki izlet u pograničnu koloniju*

Apstrakt: Austrougarska uprava u Bosni i Hercegovini krajem XIX veka, na čelu sa Benjaminom Kalajem, austrougarskim ministrom finansija i guvernerom Bosne i Hercegovine, želela je da dobije šire međunarodno i naučno opravdanje za svoj dugogodišnji projekat „civilizovanja” Bosne i Hercegovine, odnosno za svojevrsno ideološko „istorizovanje“ te svoje bliske, pogranične kolonije. U leto 1894. austrougarska Zemaljska vlada u Bosni i Hercegovini, organizovala je u Zemaljskom muzeju u Sarajevu Kongres arheologa i antropologa. Cilj Kongresa bio je da se evropski arheolozi i antropolozi upoznaju s rezultatima arheološkog istraživanja u Bosni i Hercegovini, te da svojim savetom usmere dalja istraživanja. Širi ideološki, politički, ali i teorijski kontekst ovog kongresa, međutim, bio je složeniji i slojevitiji i imao je za cilj prikazivanje konstruisane slike Bosne i Hercegovine kao zemlje ukroćenog i civilizovanog evropskog orijenta, bogate prošlosti i raskošnog folkora. Učesnici Kongresa raspravljali su o arheološkoj i antropološkoj građi koju su im domaćini podastreli (uključujući i za tu priliku specijalno organizovana iskopavanja Butmira i Glasinca). Sa stanovišta istorije arheoloških ideja, zanimljivo je analizirati kako su se učesnici Kongresa trudili da viđenu arheološku građu prilagođavaju s jedne strane željama domaćina, ali i svojim omiljenim i tada dominantnim arheološkim paradigama.

Ključne reči: Austrougarska monarhija, proksimalni kolonijalizam, pogranični orijentalizam, arheologija, antropologija, kongres, Zemaljski muzej u Sarajevu.

Istoriju ideja norveški istoričar Trond Berg Erksen poredi sa posmatranjem pejzaža, te ističe da se ona ne bavi samo najvećim i najupadljivijim odlikama predela, već se može zadržati i na sasvim sitnim objektima i događajima: „Istoriji ideja svojstveno je da traži ono što je reprezentativno, to jest minijature koje nam mogu pomoći da dublje razumemo krupne obrise pejzaža” (Berd Erksen 2013, 116). Naizgled mali događaj, kongres evropskih arheologa i antropologa u Sarajevu 1894, osim što je dobra ilustracija užljebljenja austrijske kolonijalne politike u bosanski pejzaž, imao je svojim temama i zacrtanim pitanjima dalekosežne

---

* Ovaj rad je rezultat rada na projektu *Arheološka kultura i identitet na Zapadnom Balkanu*, br. 177008, koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

posledice na istraživačke pravce arheologije u Bosni i Hercegovini, ali i bivšim Jugoslavijama, te i u današnjim arheološkim zajednicama Jugoistočne Evrope.

Susedni kolonijalizam i pogranični orijentalizam

Teški unutrašnji problemi, anahroni feudalizam i socijalna kriza u balkanskim provincijama Turske, prouzrokovali su u Bosni i Hercegovini 1875–1878. veliki narodni ustanak protiv turske uprave. Srbija i Crna Gora aktivno su pomagale ustanike, koji su mahom bili Srbi, te su se i same 1876. uključile u rat protiv Turske, a 1877. priključila im se i Rusija. Velike sile su iskoristile ove ozbiljne nemire na Balkanu da na račun Turske uvećaju i podele svoje interesne sfere. Na Berlinskom kongresu, kojim je rat okončan, 1878. prekrojena je karta Jugoistočne Evrope, a Austrougarskoj je predata na upravu Bosna i Hercegovina. Okupaciju Bosne i Hercegovine 1878. Austrougarska monarhija sprovela je brzo, u tri meseca, lomeći otpor muslimanskog i delom srpskog stanovništva (Ekmečić 1972, 315–319, 325–327). Iako je formalno ostala u sastavu Turske (do austrougarske aneksije 1908), Bosna i Hercegovina je ubrzo postala prava austrougarska kolonija, jedina na evropskom tlu. Iako je karakter austrougarskog kolonijalizma još uvek otvoreno pitanje, ubedljivi su argumenti da je Bosna i Hercegovina bila austrougarska susedna, ili proksimalna kolonija (*proximate colony*), odnosno unutrašnja kolonija u evropskim okvirima (Donia 2006; 2008, Ruthner 2002; 2003; 2008). Doista, u ekonomskom pogledu prirodni resursi Bosne i Hercegovine, a naročito su šume i rudna bogatstva, bili sistematski eksploatisani za račun austrijske i mađarske industrije, a zakoni i tarifna politika onemogućavali su domaću konkurenciju stranim proizvodima. Industrijska postrojenja, železnice i putevi koji su se ubrzano počeli graditi, sledili su više strateške austrougarske globalne interese, nego realne potrebe stanovništva (Ђоровић 1925, 80–84, Крушевац 1960, 274–275, Kraljačić 1987, 483–521).

Međutim, austrougarski proksimalni kolonijalizam u Bosni, još se više ogledao u ideološkom programu modernizovanja i „civilizovanja” jedne geografski (pa i istorijski) bliske zemlje, koja je – u očima njenih kolonizatora – spletom istorijskih okolnosti zaspala kao uspavana lepotica i postala deo divljeg i opasnog, ali i privlačnog Orijenta (Kraljačić 1987, 61–86, Ruthner 2008). Činjenica da se Sarajevo i Mostar nalaze nadomak Beča, Budimpešte, Praga, Zagreba i Splita i da su istorijski slojevi praistorijske, rimske ili srednjovekovne prošlosti u Bosni i Hercegovini uporedivi s onim u Austriji, Mađarskoj, Češkoj, Hrvatskoj i Dalmaciji, samo je doprinela tome da slika bosansko-hercegovačkog *Drugog* u austrougarskom, srednjoevropskom, kolonijalnom ogledalu bude izoštrjenija i prepoznatljivija.¹ Ali ti *Drugi* su ipak *drugačiji* i bilo ih je potrebno promeniti.

¹ Zanimljivo je da su čuveni most u Mostaru, koji su izgradili Turci, zapadni putopisci proglašavali za rimski: *Römerbrücke*! (Jezernik 2007, 217–233)

Austrougarske vlasti u Bosni i Hercegovini su tako, osim uobičajenog ekonomskog, postavile sebi i druge dalekosežne ciljeve, kao što su opšta modernizacija i, po rečima Roberta Donie, svojevrsno psihologizovanje (*psychologizing*) i istorizovanje (*historicizing*) njenih stanovnika, što potvrđuje da je u pitanju jedan specifičan vid kolonijalizma (Donia 2007).

Vodeća ličnost ovakvog kolonijalnog programa bio je Benjamin Kalaj (Béni Kállay de Nagy-Kálló ili Benjamin von Kállay, 1839–1903) zajednički (austrougarski) ministar finansija, vrhovni upravnik i „nekrunisani kralj Bosne”, više od dvadeset godina (1882–1903). Kalaj je u mladosti bio austrougarski konzul u Kneževini Srbiji, čak je napisao i jednu istoriju srpkog naroda, te je bio dobro upoznat s jezikom i lokalnim balkanskim istorijskim i nacionalnim prilikama. U Bosni mu je jedan od osnovnih ideoloških projekata bio konstruisanje bosanske nacije, koje bi obuhvatalo stanovništvo svih verskih konfesija i nacionalnosti u Bosni i Hercegovini (što ne treba mešati sa današnjim modernim terminom *Bošnjak*, *bošnjački*, koji ima drugačiju ideološku, političku i konfesionalnu osnovu (Kraljačić 1987, 186–278, Крушевац 1960, 258–287). Kalajev nacionalni konstrukt Bošnjaštva ogledao se i u terminima *bosanski jezik*, *bosančica* (alfabet), a u zvaničnu upotrebu je uveo i fiktivni grb Bosne: na zlatnom, u crveno odevena u laktu savijena desna ruka, naoružana istočnjačkom sabljom, izlazi iz oblaka. Ovaj novi, austrougarski grb Bosne, ima svoju prilično komplikovanu genezu u znamenju vojvode Hrvoja iz XIV veka, te u apokrifnim grbovima Hrvatske, Rame, Primorja, čak i Hercegovine (ali začudo ne i Bosne!) od XVI do XIX veka (Kraljačić 1987, 201–213, Ацовић 2008, 254–264). Čak su i arheološka istraživanja srednjovekovnih bosanskih stećaka u vreme Kalajevog režima, imala ideološki podtekst o Bogumilima kao o bosanskoj zasebnoj konfesiji koja bi bila osnov bosanske nacionalne posebnosti (Wenzel 1993, 127–142, Wenzel и Којић 1981, Драгојловић 1987, 17–26, Hartmuth 2012, 198).² Ovaj Kalajev, politički motivisan i ambiciozan ideološko-nacionalni program integrativnog Bošnjaštva je u prvoj deceniji XX veka doživeo slom i od njega je Austrougarska zvanično odustala (Kraljačić 1987, 272–277).

S druge strane, Bosna i Hercegovina, imala je za austrougarsku i evropsku publiku još jednu kolonijalnu atraktivnost: čar Orijenta. Donekle ukroćeni, evropski Orijent, u zemlji zadivljujućih i netaknutih prirodnih lepota i bogato stratifikovanog istorijskog nasleđa (uz to u relativnoj blizini Beča, železnica i jadranskih luka) imao je nespornu privlačnost (Ruthner 2002; 2003; 2008). Blizina Austrije i njene evropske kolonije, Bosne i Hercegovine, uslovlila je specifičnu vrstu odnosa koju Andre Gingrič (Gingrich) naziva „pogranični orijentalizam” (*Frontier Orientalism*), razlikujući ga donekle od Saidovog šireg

² Pažnja je bila posvećivana i antropološkom proučavanju nekropola sa stećcima. Tako je čuveni austrijski antropolog Feliks fon Lušan (F. von Luschan) još 1879. analizirao lobanje iz tridesetak srednjovekovnih grobova iz Bosne (Микић 2009, 104–105).

shvatanja orijentalizma. Austrijski pogranični orijentalizam u Bosni, prema tom tumačenju bio je mešavina bliske familijarnosti, ali i straha od divlje i, doskora moćne, Turske koja je vekovima bila pretnja na austrijskoj granici (Gingrich 1996; 2006, Reynolds Cordileone 2010, 171–172).

Probuđena lepotica i kroćenje divljine

Taj pogranični orijentalizam dobro ilustruju akvareli austrijskog oficira i slikara Eduarda Loidolta (1854–1912) koji je u Bosni služio od 1879. do 1882, a kasnije je u nju više puta službeno dolazio (Krzović 1999). Loidolt prikazuje pravo svestrano interesovanje evropskog amatera-istraživača u tuđini: on slika sublimne pejzaže, čudnovate narodne nošnje, drevne zanate, istorijske spomenike, ptice,³ životinje... Pogled na njegovu sobu u sarajevskoj kasarni kazuje mnogo i dobro odslikava austrougarski proksimalni kolonijalizam. Doduše u njoj nema punjenih tigrova i tropskih šlemova, kao kod engleskih oficira-džentlmena i *pukka-sahiba* u Indiji, ali su tu krila beloglavog supa, kubure, jatagani, puške kremenjače i čibuci. U prvom planu je harmonijum, koji daje nedvosmisleni evropejski ton čitavoj slici. Egzotičnost mogulskih turbana i tropskih šlemova, u Bosni je uspešno zamenjena fesom koji je postao i zvanični deo uniforme austrougarskih bosanskih trupa. Loidolt slika i odnos lokalnih muslimanskih žena prema strancu (priljubljene uz zid, okrenutih leđa) uz umetnikovu napomenu, da posmatrač može i da bude ispsovan i popljuvan ukoliko je nepriстойno uporan. Slikar ne propušta nijednu boju, sliku ili aromu takve orijentalne Bosne: od K. u. K. školskog inspektora sa fesom, recepta za kadaif, preko lova i ribolova, štrojenja ovna, pa sve do impresivnog kroja za dimije, ali i neizbežne erotike. Poluobnažene igracice su, međutim – za svaki slučaj – na Loidoltovim akvarelima pažljivo označene kao Ciganke (*Zigeunerin*). Akvarel koji prikazuje Loidoltovu šetnju ispred njegovog šatora na Gajevoj njivi kod Kalinovika prikazuje čarobnu arkadijsku idilu: opuštenog istraživača s šeširom i dugačkom lulom, kako u smiraj dana, u pratnji hrtova, ali i srndaća i drugih divljih životinja (uključujući i beloglavog supa Adolfa), spokojno šeta (Sl. 1). Bosanski orijent i divlja priroda su ukroćeni, ali su ipak neodoljivo privlačni, drugačiji, egzotični i podatni. Kao da slikar ilustruje reči svog savremenika, austrijskog putopisca Renera (Heinrich Renner, 1896): „Bosanska uspavana lepotica još je snevala

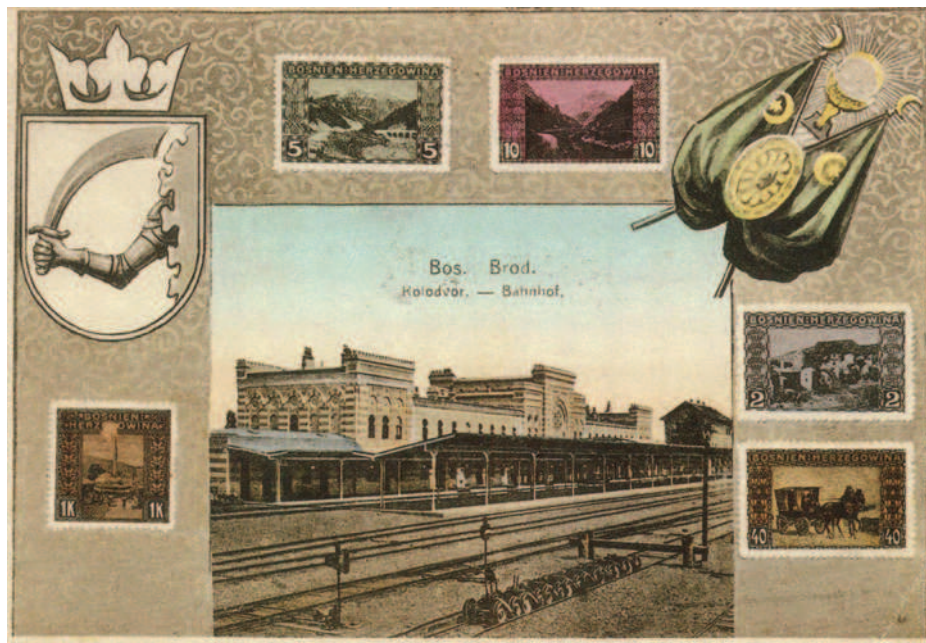
³ Izgleda da je Loidolt uspeo da se 1881. domogne mladunca beloglavog supa. Jedan od njegovih akvarela pokazuje surovu, mada hrabru i vratolomu, otimačinu orlića iz gnezda, a drugi goluždravog orlića koji je dobio ime Adolf (!) Adolfa vidimo kako docnije šeta s umetnikom, na akvarelu iz 1882. iz okoline Kalinovika. Bilo bi lepo kada bismo mogli da poverujemo da orlovska krila na Loidoltovom plafonu u kasarni nisu pripadala jednom od Adolfovih roditelja.

Sl. 1. Umetnik u šetnji (Eduard Loidolt, 1882, u Krzović 1999)

svoj vekovni začarani san, a uskrsnula je tek kada su (austroougarske) carske trupe prešle granicu i uvele novu eru” (Ruthner 2002, 879).

Na poznijim Loidoltovim akvarelima iz 1892, atmosfera se menja i primetne su posledice „evropeizacije” Bosne: sat na tornju austrijske kasarne uveliko otkucava novo, moderno vreme. To novo vreme, može se videti i na brojnim razglednicama koje su se u vreme austroougarske uprave, neumorno štampale i slale. Impresivna zbirka ovih razglednica, objavljena je 2004. u Sarajevu, pod simboličnim naslovom „Svetlost Evrope u Bosni i Hercegovini” (Huseinović i Babić 2004), a čak i letimično prelistavanje ove knjige može da pruži dobar uvid u zapanjujući i brzi preobražaj Bosne i Hercegovine u poslednjim decenijama XIX veka. Paradigmatične su dve razglednice iz Bosanskog Broda, važne luke na Savi odakle je polazila železnica uskog koloseka ka Sarajevu, izgrađena 1882. (Huseinović i Babić 2004, 136, 138). Moderna železnička stanica sagrađena je u pseudomavarskom stilu, koji je austroougarska vlast forsirala u Bosni i koji je u tom pogledu svojevrsna arhitektonska osobenost (Jamaković 2004, 11, Hartmuth 2012, 200–201). Unutrašnjost stanice, međutim, sasvim je drugačija. Trpezarija („jestvionica”) za putnike II razreda, uprkos „mavarskoj dekoraciji”, ne razlikuje se od kakve ugledne bečke kafane (Sl. 2, 2a). Svako ko je od propasti Austroougarske putovao Bosnom i upoznao železničke stanice, čekaonice i stanične restorane, može na primeru trpezarije II razreda iz Bosanskog Broda

Sl. 2 i 2a. Železnička stanica u Bosanskom Brodu i „jestvionica” II razreda, (Huseinović i Babić 2004)

1882, uz setni uzdah, dobro da shvati uzroke nastajanja „mita o sretnom dobu”, kako je Ivan Lovrenović nazvao nostalgичne bosanske diskurse o austrougarskom „vaktu” (Lovrenović 2004, 9–10). Taj spoj pseudoorijentalne spoljašnjosti i srednjoevropske unutrašnjosti železničke stanice u Bosanskom Brodu gotovo da je paradigmatična slika ukroćenog orijentalizma austrougarske kolonijalne Bosne. Austrougarska se nije odricala orijentalne scenografije i kostimografije, naprotiv, podsticala ih je. Jedna od važnih privrednih aktivnosti koju je dvojna monarhija namenila Bosni bila je narodna radinost, poglavito orijentalnog stila i to u velikim, industrijskim, razmerama. Bio je to, ne samo ekonomski, već i svojevrsan pedagoški, „civilizatorski”, projekat koji je bio u korenu austrijskih kolonijalnih težnji. Nije, slučajno, kako to ističe Diana Reynolds Cordileone, da je jedna od najvažnijih industrija narodne radinosti u Bosni i Hercegovina bila proizvodnja orijentalnog ukrasnog oružja. Opasne puške i britke sablje nekadašnjih ljutih turskih protivnika pacifikovane su i prekovane u suvenire (Reynolds Cordileone 2010, 174, 183–185). U Sarajevsku tkaonicu ćilima, osnovanu 1879, stizale su mustre ćilima i tepiha iz čitave Azije. Čak je i novoosnovanom Zemaljskom Muzeju, Kalaj odredio da bude svojevrsna privredna ustanova usmerena na skupljanje artefakata i motiva narodne radinosti za potrebe lokalne industrije, te da ne bude arheološko-prirodnjački, već umetničko-zanatski muzej. Uprkos Kalajevom autoritetu, rukovodstvo Muzeja, verovatno podržano i naučnim krugovima iz Beča, ipak je uspeo u nastojanju da Muzej zadrži osnovno naučno usmerenje (Торовић 1914, 5, Kapidžić 1973, 167–170, Besarović 1974, 84, Palavestra 1988a, 140).

Kuferaši u muzeju

Austrougarske vlasti su 1888. godine. osnovale Zemaljski muzej (*Landesmuseum*) u Sarajevu s velikim ambicijama, koje su odražavale Kalajevu ideju istorizovanja Bosne i Hercegovine (Donia 2007). Bio je to, uostalom, deo prepoznatljive kolonijalne politike evropskih sila u drugoj polovini XIX veka, koji je britanski istoričar Benet (Tony Bennet) nazvao „izložbenim kompleksom” (*exhibitionary complex*) i koji je imao za cilj da zadobije „srca i umove” podanika, te da pokaže moć i prenese ideološku poruku države kroz pažljivo struktuiranu prezentaciju arheološkog, istorijskog, antropološkog, umetničkog i prirodnjačkog znanja (Benett 2004, Reynolds Cordileone 2010).

Stvoren po ugledu na austrougarske muzeje, a naročito na Muzej prirodne istorije (*Naturhistorisches Museum*) u Beču i Narodni muzej u Budimpešti, Zemaljski muzej u Sarajevu je objedinjavao sve naučne i kulturne delatnosti u Bosni i Hercegovini. Obuhvatao je više naučnih disciplina (arheologiju, istoriju, geografiju, etnologiju, istoriju umetnosti, biologiju, mineralogiju i geologiju) i ubrzo je izrastao u kompleksnu i važnu naučno-istraživačku, muzejsku i ar-

hivsku ustanovu (Hörmann 1893, Торовић 1914, Крушевац 1960, 426–435, Besarović 1974, 69–96, Dautbegović 1988, 7–18, Novaković 2011, 402–404). Zemaljski muzej u Sarajevu je bio dobro posećivan, naročito u vreme različitih verskih praznika svih konfesija i činio je jednu od čvrstih osnova za stvaranje nove građanske klase. Najveći deo muzejskih saradnika bili su tzv. „kuferasi”, doseljenici iz različitih delova Austrougarske, ali i školovani pojedinci iz lokalne populacije svih nacija (Hartmuth 2012, 196–197). Srpska zajednica u Sarajevu, takođe je dala znatan doprinos radu muzeja (Đorđe Stratimirović, Vladimir Ćorović), a Muzej je, uprkos izvesnom nepoverenju u austrougarske institucije, bio važna institucija u društvenom i kulturnom životu sarajevske srpske zajednice (Palavestra 2008, 115–117). Arheološka istraživanja u Muzeju usmeravao je Moric Hernes (Moritz Hoernes) bečki arheolog i pobornik, tada još mlade, praistorijske arheologije. Bogata pedantno čuvana i publikovana arhivska građa o Zemaljskom muzeju svedoči da je od osnivanja Muzeja, svaka, pa i najmanja delatnost (kao recimo kupovina ili slanje knjiga) bila pismeno razmatrana i odobravana iz Beča. Prepiska se uglavnom kretala u trouglu: Benjamin Kalaj (Zajedničko ministarstvo finansija), Moric Hernes (*Naturhistorisches Hofmuseum*) i Zemaljska vlada u Sarajevu, na čijem je čelu kao civilni *adlatus* bio baron Kučera). Kalaju i Zemaljskoj vladi direktno su išli i svi izvaštaju o arheološkim iskopavanjima, kao i drugim naučnim istraživanjima (Kapidžić 1973).

Za prvog direktora Zemaljskog muzeja imenovan je vladin savetik Konstantin Herman (Constantin Hörmann), koji se bavio folkloristikom (Palavestra 1988b, 35–39), a u Muzeju, od njegovog osnivanja radi Ćiro Truhelka, prvi školovani arheolog u Bosni (studirao je u Zagrebu) (Truhelka 1942, Miletić 1988). Truhelki se ubrzo priključuju dva istraživača, koji su u Sarajevo došli drugim poslom. Jedan je bio rudarski inženjer Vaclav Radimski (Waclav Radimsky, 1832–1895), Čeh koji je bio na čelu Rudarske direkcije, ustanove veoma važne austrougarskim vlastima, a drugi, František (Franz) – Franjo Fiala (1861–1898), iz Moravske, koji je kao hemičar radio u sarajevskoj fabrici duvana (Čović 1988a; 1988b). Obojica su se pasionirano bavili arheologijom, i to ne amaterski već predano i veoma profesionalno. Teško je shvatiti kako su nalazili vremena da usklade svoje obaveze i arheološki rad. Franjo Fiala se, osim svog tehnološkog posla u fabrici duvana i arheološkog rada bavio i botanikom, pa je i iz te oblasti objavljivao radove. U Zemaljski muzej prešao je tek 1892. Fiala je istraživao brojne praistorijske tumule na Glasincu, praistorijsko naselje Debelo brdo, Sanski Most, Ripač, japodsku nekropolu Ribić u Dolini Une, kao i neolitsko naselje Butmir. Izveštaje sa svojih rekognosciranja i iskopavanja publikovao je redovno, pa je ostavio za sobom veliki broj značajnih radova. Umro je 1898. od moždanog udara u 37. godini. U Bosni je proveo svega 12 godina, a od toga samo 6 u Zemaljskom Muzeju. Sličnu agilnost pokazivali su i Vaclav Radimski i Ćiro Truhelka. Radimski je, takođe, istraživao veliki broj lokaliteta među kojima treba istaći praistorijsko sojeničarsko naselje Ripač iz

gvođenog doba, japodsku nekropolu Jezerine, čuveno neolitsko naselje Butmir kod Sarajeva, antičku Domaviju... Bavio se i arheološkom metodologijom pa je vredno spomenuti njegovu knjigu objavljenu 1891, na srpskohrvatskom (ćirilicom i latinicom) i na nemačkom *Prehistorička nalazišta, kako se pretražuju i kako se s nagjenim predmetima postupa* koja je prva takva knjiga te vrste u južnoslovenskim zemljama (ostala je do dana današnjeg veoma usamljena). U istraživanju se služio multidisciplinarnim metodom, čime je bio znatno ispred svog vremena. Prilikom iskopavanja Ripča, poverio je posebnim specijalistima analizu ljudskih i životinjskih kostiju, žitarica, biljnih ostataka itd. Radimski je takođe umro iznenada, 1895, samo 7 godina po osnivanju muzeja. Ćiro Truhelka (1865–1942) istraživao je glasinačke tumule iz bronzanog i gvođenog doba, kao i čuveno praistorijsko sojencičarsko naselje Donju Dolinu na Savi. Truhelka se, s podjednakim uspehom, ogledao i u srednjovekovnoj arheologiji, kao i u etnološkim proučavanjima. Klasičnom arheologijom se u zemaljskom Muzeju bavio vrsni epigrafičar i arheolog Karl Pač (Carl Patsch, 1865–1945), a arheološkim istraživanjima još i Đorđe Stratimirović i mnogi drugi (Čović 1988c). *Glasnik Zemaljskog Muzeja u Sarajevu* posebna je institucija. U periodu od 1889. do 1918. izašlo je 30 godišta glasnika (uglavnom po četiri sveske godišnje) kao i 13 tomova „Naučnih saopštenja” (na nemačkom *Wissenschaftliche Mittheilungen aus Bosnien und der Hercegovina*, koje je uređivao Hernes). GZM, nije objavljivao samo arheološke tekstove, već radove iz svih oblasti delatnosti Muzeja (biologija, mineralogija, istorija, etnologija itd.) (Ljubičić 1988). Časopis je izlazio redovno, do današnjih dana, s prekidom u devedesetim godinama XX veka, u vreme rata u Bosni. Muzej je isprva radio u zgradi Penzionog fonda u Sarajevu, a nova zgrada, projektovana je upravo za potrebe te institucije (uz mnogobrojne konsultacije s tadašnjim evropskim muzeološkim stručnjacima) otvorena je 1914. godine (Kapidžić 1973, 362–440, Božić 1988, Hartmuth 2012). Nadvojvoda Ferdinand se baš bio uputio u novu zgradu Zemaljskog muzeja, kada je na njega Gavrilo Princip izvršio atentat (Uredništvo 1914, 1–2).

„Neka dođu, neka vide, što se radilo i uradilo”

S obzirom na to da su već od osnivanja muzeja započela značajna arheološka istraživanja u Bosni (Butmir, Glasinac, Jezerine itd.) u leto 1894. austrougarska zemaljska vlada u Bosni i Hercegovini, organizovala je u Zemaljskom muzeju u Sarajevu Kongres arheologa i antropologa. Inicijativa za Kongres došla je lično od Kalaja, koji je, bez sumnje uz Hernesovu pomoć, sačinio i spisak zvanica, program Kongresa, čak i anketni list s pitanjima o kojima će se diskutovati. Austrougarska je ovom kongresu pridavala veliku važnost o čemu svedoči obimna prepiska od maja 1894. između Kalaja, Zemaljske vlade i Hernesa. Kalaj preko Ministarstva inostranih poslova o Kongresu obaveštava i strane vlade, moli za

posredovanje i ističe da Ministarstvo finansija snosi sve troškove boravka stranih arheologa u Bosni (Kapidžić 1973, 133–153). Izgleda da je Austrougarska iskoristila krizu u finansiranju međunarodnih praistoričarskih kongresa, koja je usledila posle neuspelog kongresa u Moskvi 1892, i odrešila kesu, da bi Evropi pokazala zaista impresivna arheološka otkrića u Bosni, koja su bila deo šireg programa modernizacije i istorizovanja proksimalne kolonije (Munro 1900, 54, Hurel et Viallet 2009, 34, Sklenář 1983, 106–108). O austrougarskoj „arheološkoj ofanzivi” 1894, koja je bila deo spomenutog „izložbenog kompleksa”, govori i podatak da se neposredno posle sarajevskog kongresa, održavao i kongres starohrišćanske arheologije u Splitu (takođe u Austrougarskoj) (Munro 1900, 225, Kapidžić 1973, 139–140). Ovi događaji bili su pažljivo tempirani kako bi zainteresovani mogli da učestvuju na oba kongresa. Kalajeva inicijativa organizovanja Sarajevskog kongresa, očito je bila deo njegove zacrtane kulturne politike i želje da se evropski arheolozi i antropolozi upoznaju s rezultatima arheološkog istraživanja u Bosni i Hercegovini, da svojim savetom usmere dalja istraživanja, spoznaju prirodne lepote i potencijale zemlje, njenu drevnost, egzotiku, arheološke ostatke s naizmeničnim slojeve kulture i „varvarske” destrukcije, te antropološke karakteristike stanovništva (Херман 1894, 521–531, Kapidžić 1973, 133–138). Kosta Herman je napisao: „S toga se odluči naša zemaljska vlada da pozove najsvjetlije umove i najpozvanije u toj struci suce, neka dođu, neka vide, što se radilo i uradilo, pa neka reknu što bi još trebalo raditi” (Херман 1894, 523).

Bili su pozvani najpoznatiji evropski naučnici, a većina se odazvala:⁴ Rene Verno (René Verneau, Pariz), Salomon Renak (Salomon Reinach, Pariz), Luđi Pigorini (Luigi Pigorini, Rim), Rudolf Firhov (Rudolf Virchow, Berlin), Gabrijel de Mortije (Gabriel de Mortillet, Pariz), Albert Fos (Albert Voss, Berlin), Joanes Ranke (Johannes Ranke, Minhen), Eugen Borman (Eugen Bormann, Beč), Jozef Sombati (Josef Szombathy, Beč), Oto Bendorf (Otto Benndorf, Beč), Jakob Hajerli (Jakob Heierli, Cirihi), Jozef Hampel (Jozsef Hampel, Budimpešta), Edmund fon Felenberg (Edmund von Fellenberg, Bern), Oskar Montelijus (Oscar Montelius, Stokholm), Robert Manro (Robert Munro, Edinburg), Julius Pisko (Julius E. Pisko, austrougarski vicekonzul u Janjini) i Moric Hernes (Moriz Hörnes, Beč), kao sekretar Kongresa. Među onim retkim pozvanima, koji nisu došli bio je Sofis Miler (Sophys Müller), direktor Muzeja u Kopenhagenu, kao i Ilarion Ruvarac, istoričar, bečki đak i arhimandrit Srpske pravoslavne crkve. Ruvarac je, kao redovni saradnik Glasnika Zemaljskog muzeja (a možda i zbog nacionalnog „ključa”) bio pozvan naknadno, na sugestiju direktora Zemaljskog muzeja, Koste Hermana, ali zbog bolesti nije prisustvovao Kongresu (Херман 1894, 530–531, Kapidžić 1973, 142). Od domaćina su učestvovali: Ćiro Truhelka, ornitolog Otmar Raj-

⁴ Zajednička fotografija učesnika, kao i prikaz Kongresa, objavljeni su u sarajevskom časopisu *Nada* br. 3, 1. februara 1895, str. 45.

Sl. 3. Učesnici Kongresa: 1. Ćiro Truhelka, Sarajevo; 2. Julius Pisko, austrougarski vicekonzul u Janjini; 3. Otmar Rajzer (Othmar Reiser), ornitolog, Sarajevo; 4. Viktor Apfelbek (Victor Apfelbeck), zoolog, Sarajevo; 5. Rene Verno (René Verneau), Pariz; 6. Salomon Renak (Salomon Reinach), Pariz; 7. Luidi Pigorini (Luigi Pigorini), Rim; 8. Rudolf Virhov (Rudolf Virchow), Berlin; 9. Konstantin Herman (Constantin Hörmann), Sarajevo; 10. Gabrijel de Mortije (Gabriel de Mortillet), Pariz; 11. Albert Fos (Albert Voss), Berlin; 12. Joanes Ranke (Johannes Ranke), Minhen; 13. Karl Pač (Carl Patsch), Sarajevo; 14. Eugen Borman (Eugen Bormann), Beč; 15. Lajoš Taloci (Lajos v. Thalloczy), Sarajevo; 16. Anton Vajzbah (Anton Weissbach), Sarajevo; 17. Jozef Somabti (Josef Szombathy), Beč; 18. Oto Bendorf (Otto Benndorf), Beč; 19. Jakob Hajerli (Jakob Heierli), Cirihi; 20. Jozef Hampel (Jozsef Hampel), Budimpešta; 21. Leopold Glik (Leopold Glück), Sarajevo; 22. Vaclav Radimski (Waclav Radimsky), Sarajevo; 23. Justin Karlinski, Sarajevo; 24. Oskar Montelijus (Oscar Montelius), Stokholm; 25. Robert Manro (Robert Munro), Edinburg; 26. Moric Hernes (Moriz Hörnes), Beč; 27. Edmund fon Felenberg (Edmund von Fellenberg), Bern; 28. Filip Balif (Philipp Ballif), Sarajevo; 29. Franc Fiala (Franz Fiala), Sarajevo. Fotografija je objavljena u sarajevskom časopisu Nada br. 3, 1. februara 1895, str. 45.

zer (Othmar Reiser), zoolog Viktor Apfelbek (Victor Apfelbeck), Konstantin (Kosta) Herman, Karl Pač, Lajoš Taloci (Lajos v. Thalloczy), Anton Vajsbah (Anton Weissbach) koji se kao vojni lekar bavio fizičkom antropologijom, Leopold Glik (Leopold Glück), Vaclav Radimski, Justin Karlinski (Justin Karlinski), Filip Balif (Philipp Ballif) i Franc Fiala (Sl. 3).

Kongres je, po današnjim standardima, bio neobično organizovan. Nije bilo unapred pripremljenih referata već je najveći deo vremena bio posvećen razgledanju arheološkog materijala u Muzeju, prisustvovanju arheološkim iskopavanjima Butmira i Glasinca, (organizovanih specijalno za tu priliku), kao i ekskurzijama po Bosni. Ovo, međutim nije bilo neuobičajeno za arheološke i antropološke kongrese s kraja XIX veka (Sommer 2009, 17–18). Na sesijama se diskutovalo o viđenom arheološkom materijalu, a učesnici su manje-više sledili uputstva iz Kalajeve ankete unapred pripremljene i poslate učesnicima uz program Kongresa, koja je dala intonaciju čitavom skupu.

Sugerisana pitanja iz ankete veoma su indikativna. Prva grupa pitanja ticala se praistorijskog Butmira:⁵ koja je hronologija lokaliteta; kako objasniti radionice na naselju, kao i orijentalni (egipatski) stil na butmirskoj plastici? Druga grupa pitanja bila je posvećena višeslojnom praistorijskom lokalitetu Sobunar i eventualnoj sličnosti ovog nalazišta s istarskim gradinama *castellima*⁶ i italijanskim *terramare*⁷ lokalitetima. Posebna pitanja bila su postavljena o Glasincu:⁸ koji je značaj nekropola i gradina u ovom području, kakva je bila etnička pripadnost glasinačkih praistorijskih stanovnika, njihova društvena struktura, kao i kojoj „fazi civilizacije” su pripadali. Slična pitanja posvećena su i Jezerinama.⁹ Naročito su interesantna neobavezna, dodatna (eventualna) pitanja, koja su se ticala „peleoetnologije” i mogućeg kulturnog i etničkog kontinuiteta u Bosni, još od praistorije: kakve indicije o etnosu domaćeg stanovništva pružaju rimski spomenici; ima li na srednjovekovnom materijalu iz Bosne tragova praistorijske tradicije (nošnja, umetnost, običaji)? Takođe ima li u toponimiji i antropološkim nalazima potvrde o vezi između drevnih Ilira iz Bosne i današnje albanske po-

⁵ *Butmir*, mladenolitski lokalitet, datiran u period između sredine 5. i kraja 4. milenijuma pre n. e. Iskopavan je između 1893. i 1896. (Radimsky und Hörnes 1895, Fiala und Hörnes 1898). Prema njemu je nazvana neolitska butmirska kultura (Перић 1995).

⁶ *Castelli*, češće *Castellieri*, praistorijske gradine u Istri i tršćanskom zaleđu, poglavito iz bronzanog i gvozdenog doba.

⁷ *Terramare*, sojeničarska naselja na suvom iz bronzanog doba u severnoj Italiji. Istraživao ih je Pigorini.

⁸ *Glasinac*, planinsko područje je visoravan u jugoistočnoj Bosni sa velikim brojem praistorijskih humki i gradina iz bronzanog i gvozdenog doba. Istraživan od 1880. (Čović 1956; 1957).

⁹ *Jezerine*, velika nekropola gvozdenog doba (od VIII do II veka pre n. e.) u Selu Pritoka u Bosanskoj Krajini. Iskopavana 1890–1892 (Radimsky 1893, Marić 1968).

pulacije (Kapidžić 1973, 137–138, Palavestra 1988a, 145–146)? Poslednje pitanje odražava ideju o problematičnoj direktnoj vezi Ilira i modernih Albanaca, koja vuče korene iz austrougarskih i nemačkih istraživanja u XIX veku (Wilkes 1992, 5, Гарашанин 1988, 12–13). Docije je (1908) u Sarajevu Karl Pač osnovao *Institut za proučavanje Balkana*, koji se posebno bavio ovim pitanjima (Kapidžić 1973, 474–475). Pitanja o etničkom i kulturnom kontinuitetu u Bosni, od praistorije, preko rimskog perioda do srednjeg veka, međutim, jasno otkrivaju Kalajevu tezu o integralnom Bošnjaštvu i njegovim drevnim korenima.

Jagnjetina se jede bez kremenih noževa

Iscrpan pregled skupa dao je škotski arheolog Robert Manro, u svoj putopisnoj knjizi *Rambles and Studies in Bosnia-Herzegovina and Dalmatia*, koja je objavljena već naredne godine (1895), a doživela je još jedno izdanje 1900. (Munro 1900). Prikaze Kongresa objavili su takođe i drugi učesnici u vodećim novinama kao i arheološkim i antropološkim glasilima Evrope (Szombathy 1894, 202–209). Čuveni antropolog i neprikosnoveni autoritet Rudolf Firhov je u časopisu Berlinskog društva za antropologiju, etnologiju i praistoriju 1895. objavio veoma iscrpan izveštaj s Kongresa, na preko dvadeset gusto štampanih strana (Virchow 1895). Manro više od pola svoje knjige posvećuje Kongresu, obilasku lokaliteta, pregledu arheološkog materijala, ali i večerama, prijemima i društvenim događanjima upriličenim u Sarajevu za ugledne arheologe i antropologe.

Učesnici Kongresa doputovali su u Sarajevo 15. avgusta i istog dana su civilni i vojni guverneri Bosne i Hercegovine, baron Apel (Appel) i baron Kučera (Kutschera) organizovali za goste svečani banket u vojnom kasinu. Sutradan je započeo radni deo Kongresa, pozdravnim govorima, predavanjima o Muzeju i istoriji Bosne (K. Herman i L. Taloci) i detaljnijim razgledanjem muzeja. Poslepodne su učesnici posetili Butmir, gde su, posebno za tu priliku, organizovana iskopavanja da bi se strani arheolozi upoznali sa problematikom i situacijom *in situ*, sa stratigrafijom, presecima itd. Prisutni su bili i baron Kalaj, kao i njegova žena Vilma. Vilma je nesumnjivo bila omiljena kod učesnika kongresa. Firhov je u svome izveštaju nazva „zemaljskom majkom” (Landesmutter), a Fiala je svojevremeno nazvao po njoj jednu nežnu endemsku vrstu krokusa (*Crocus Vilmae Fiala*) (Virchow 1895, 38, Ritter Beck v. Maungetta 1890, 247). Upravo to veče je bračni par Kalaj bio i domaćin uglednim zvanicama na svečanoj večeri na Ilidži, čuvenoj banji, tada već uređenoj u najboljoj srednjoevropskoj tradiciji, posle razgledanja tamošnjih rimskih spomenika. Na Ilidži, koja je očigledno bila Vilmin „pet project” postojao je čak i mali zoološki vrt koji su lokalnim životinjama, posebno pticama grabljivicama, snabdeli zoolozi iz Muzeja (Vir-

chow 1895, 38). Naredni dan je ponovo bio posvećen detaljnom razgledanju arheološkog materijala iz Muzeja, a potom i diskusiji o Butmiru. Predveče je organizovana poseta arheološkim lokalitetima Sobunar i Debelo brdo. Trećeg dana kongresa (u subotu) 18. avgusta, slavio se carev rođendan. Ugledni gosti su za tu priliku prisustvovali službama u katoličkoj Katedrali, pravoslavnoj Sabornoj crkvi, kao i u Carevoj džamiji. Kada je strancima tako prikazan skladan suživot više konfesija u Bosni, poslepodne je bilo idealno za prezentaciju drugog dela Kalajeve vizije civilizovanja kolonije: za razgledanja evropskog Sarajeva. To je uključivalo posetu modernoj bolnici, ali i Kalajevom privredno-orijentalističkom projektu: radionici za narodne radinosti, mahom kujundžijske, (*Kunstgewerbliche-Atelier*), tkaonici tepiha (*Atelier für Teppichweberei*), kao i fabrici duvana, takođe jednog proizvoda orijentalne ikonografije, namenjenog evropskom tržištu (Фотић 2005, 261–293, Jezernik 2007, 171–182, Raynolds Cordileone 2010). Dvodnevna ekskurzija na Glasinac bila je, nesumnjivo, vrhunac Kongresa. Putovalo se kočijama i bosanskim konjićima, a gosti su spavali u velikoj austrougarskoj kasarni, koja je za tu priliku bila zgodno ispražnjena. Manro u svojoj knjizi ne štedi reči, opisujući lepote divljeg pejzaža, legendarne romanijske hajduke (Starinu Novaka) i živopisne, naoružane, stanovnike Romanije i Glasinca koji sviraju čudne instrumente: Felenberg je kupio od jednog seljaka tamburicu, a Manro od drugog kuburu (Munro 1900, 69–73). I Firhov u svom izveštaju pominje bivše romanijske hajduke, od kojih im je jedan svirao gusle (Virchow 1895, 39). Manro detaljno (uz mnogo čuđenja) opisuje ognjište u kućama, peku (sač), i delove nameštaja. Stanovnici su se s strancima sporazumevali preko tumača, ili znakovnim jezikom (kako Manro veli „iz pre-lingvističkog vremena”). Učesnici kongresa obišli su jednu srednjovekovnu nekropolu pod stećcima, kao i pećinu Megara,¹⁰ a drugog dana uz vojnu pratnju stigli su do praistorijske nekropole u Rusanovićima. Tu je doček stranih naučnika bio impozantan. Gradonačelnik Rogatice održao je govor (na koji je Firhov ljubazno uzvratio), svirala je ciganska muzika, devojčice u narodnim nošnjama delile su cveće, a onda je zvanicama prikazana sveže iskopana praistorijska humka. Zanimljivo je da je „najbolji deo” iskopavanja (čišćenje skeleta i nalaza) ostavljen za strane goste (Szombathy 1894, 206). Tako su Montelijus, Sombati, ali i neki drugi, spremno uskočili u sondu i otkopali dva groba, od kojih je jedan (ženski) od priloga sadržavao dve bronzane fibule i dve narukvice (Sl. 4, 4a). Dok su potom arheolozi ručali na travi, svirali su im i igrali meštani u narodnim nošnjama. Naročitu pažnju je izazvao „patuljak” (po imenu Ivan Dobrača), čija je pojava uzbudila Firhova. Čuveni antropolog iz Berlina je Dobraču odmah, na licu mesta pregledao i premerio i sve te rezultate pedantno zabeležio. Navodno je Dobrača bio toliko ponosan zbog Firhovljeve pažnje, da je od radosti ho-

¹⁰ Ime pećine izazvalo je veliku lingvističku raspravu među učesnicima, da li je semitsko ili grčko (Virchow 1895, 50).

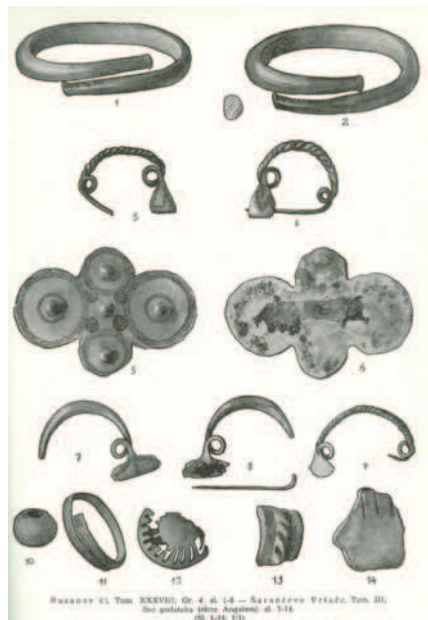
dao na rukama čitav minut (Munro 1900, 79–80, Virchow 1895, 51, Szombathy 1894, 206).¹¹ Manro navodi da su „meštani bili zadovoljni što su mogli da se ravnopravno druže s naučnicima” (Munro 1900, 80–81), te očigledno, uprkos pokroviteljskom tonu, nije delio rasističko gađenje čuvenog arheologa Artura Evansa zbog prisnog načina na koji se Bosanci ophode sa strancima.¹²

Sutradan, po povratku u Sarajevo, održana je (tek) druga naučna diskusija, posvećena Glasincu. Međutim, već iste večeri gradonačelnik Sarajeva, Mehmed-beg Kapetanović, priredio je za učesnike kongresa večeru *à la turque*, koja je Manroa, a reklo bi se i druge goste, posebno impresionirala (baklje i lampioni, ciganska muzika, program – repati klovn/*Spasmacher* maskiran u divljaka koji ume da imitira zvuke bitke, jelovnik, obedovanje na niskim soframa itd.) Ali čak ni takav, čarobno egzotični ugođaj večeri, nije mogao da nadoknadi zbunjenost gostiju što nisu dobili noževe, već su pečenu jagnjetinu čerečili rukama! Tim povodom Manro se na tri strane raspisao o viljuškama,¹³ kašikama i noževima i zaključio da je nož najstarija ljudska alatka, te da je u stilu gradonačelnikove „primitivne” večere trebalo ipak da dobiju na upotrebu barem kremene noževe iz Butmira (Munro 1900, 81–87). Toliko o kulturnom kontinuitetu!

¹¹ Za razliku od Manroa i Sombatija, koji vele *Ivan*, Firhov pak navodi da se dotični zvao *Ibrahim* Dobrača iz Vragolova, te da je bio star preko pedeset godina (Sombati kaže 56) i visok 112,5 cm. Antropolog se naročito zanimao za Dobračine zube (Virchow 1895, 51). Firhov se uopšte mnogo interesovao za različite antropološke anomalije i deformisane ljude. Osim što ih je smatrao sjajnim materijalom za uveseljavanje publike, oni su mu omogućavali da ukrsti koplja sa evolucionističkim idejama o „izgubljenoj karici” i atavizmu, pošto je Firhov sve deformitete, (preteranu maljavost, mikrocefaliju, repate ljude itd.) objašnjavao kao individualnu patologiju. Uostalom tako je protumačio i kosti neandertalca, odbacujući ideju evolucije hominina (Zimmerman 2001, 69–85).

¹² Artur Evans u svom putopisu iz Bosne i Hercegovine iz 1875. veli: „Svakako, bio bih odgovoran kada bih propustio da dam makar i jednostavan osvrt na ponekad tako nametljivo, prisno ophođenje ovog naroda. Dužan sam da ukažem na to da je to samo neprijatna pojava stvarno jednog od najvrednijih kvaliteta koje je očuvao bosanski narod u danima robovanja. To je jedan deo demokratske navike duha, koja je zajednička svim Srbima, pa čak, stvarno, i celom jugoslovenskom narodu. To je tipično objašnjenje dodira i veze između onih primitivnih društvenih odnosa koji još vladaju u ovim zemljama u zajedničkom dvorištu porodične zadruge i onih još očuvanih elemenata uvezenog srednjovekovnog feudalizma i turske dominacije. U ovim ilirskim zemljama često sam pozdravljan sa 'brate', a poznato je da Bosanci nazivaju stranca 'komšija', a to znači susjed. Ja, koji pišem ovo, lično nisam osetio ovaj duh 'jednakosti'. Ne smatram da bi se moglo reći da je svaki varvarin kojeg sam srećo bio čovek i brat. Verujem da postoje niže rase i želeo bih da ih vidim istrebljene” (Evans 1965, 257).

¹³ Manro navodi Lakroaov (Lacroix) podatak da je prva viljuška u istoriji spomenuta 1379. (Munro 1900, 87). Očigledno nije bio upoznat sa srpskim nacionalnim mitom: Nemanjinom večerom s Barbarosom i zlatnim viljuškama, ali ni s vizantijskim freskama!

Sl. 4 i 4a. Iskopavanje humke na Glasincu i nalazi iz Rusanovića koje su verovatno iskopali Montelijus i Sombati (Čović 1957, 7, T. V)

Sojenice, Feničani i statistika

Manro u svojoj knjizi, kao i Firhov i Sombati u svojim iscrpnim člancima, daju temeljan izveštaj o diskusijama arheologa i antropologa u Sarajevu 1894. koje predstavljaju svojevrsan sažet pregled arheoloških ideja XIX veka (Szombathy 1894, Virchow 1895, Munro 1900, 89–172). Živa rasprava se razvila o tome da li je Butmir sojениčarsko naselje okruženo vodom, s branom i jarkom, ili su kuće bile podignute direktno na tlu? Manro i Pigorini su tvrdili da su u pitanju sojenice. Pigorini je, naime, istraživao italijanska *terramare* naselja sa sojenicama (Strobel et Pigorini 1864), a Manro je proučavao sojениčarska naselja na jezerima po čitavoj Evropi i tome posvetio posebnu knjigu (Munro 1890). Radimski, koji je iskopavao Butmir, tvrdio je naprotiv da su u pitanju kuće od pletera i naboja izgrađena na tlu. Većina učesnika podržala je Radimskog (Virchow 1895, 40–43). Zbog diskusije o karakteru naselja na Butmiru već posle nekoliko dana izvršeno je dodatno iskopavanje (sondiranje) na tom lokalitetu, ne bi li se pronašao jarak koji nije otkriven, te je i Pigorini odustao od svoje ideje. Manro, međutim, nije i dobar deo svoje knjige posvetio je naknadnom (i netačnom) dokazivanju da su kuće na Butmiru bile sojenice (Munro 1900, 89–124).

Mnogo zanimljivija bila je diskusija o hronologiji i poreklu neolitskog Butmira, pošto je odražavala svu raznolikost arheoloških interpretacija evropske praistorije poznog XIX veka (Szombathy 1894, 206–209, Virchow 1895, 43–47, Munro 1900, 124–127). Montelijus je – u skladu sa svojom proklamovanom idejom o kulturnoj difuziji s Bliskog Istoka, koja je bila presudna za evropsku praistoriju (Renfrew 1976, 32–52, Trigger 1989, 160) – tvrdio da ovo nalazište potiče iz kamenog doba, mada spiralni ornament nije uobičajen u to doba, što Butmir označava kao lokalitet na granici Istoka i Zapada, datiran u period pre 2000. pre n. e. Po Montelijusu, upravo spirale na butmirskoj keramici potvrđuju njegovu pretpostavku o postepenim uticajima s Istoka, koji su ranije doprli do Butmira, nego do Srednje i Zapadne Evrope. Ovome se oštro suprotstavio Salomon Renak, koji je godinu dana ranije (1893) objavio knjigu *Le Mirage oriental*, usmerenu protiv difuzionističke ideje „*ex oriente lux*” (Reinach 1893, Trigger 1989, 160). Renak je sva tehnička i umetnička dostignuća na butmirskom arheološkom materijalu pripisao isključivo autohtonoj, evropskoj civilizaciji (Virchow 1895, 44, Munro 1900, 124–125). Difuzionistička ideja i uticaji s jugoistoka ipak su imali više zagovornika među učesnicima sarajevskog kongresa. Hernes je tako smatrao da je tok Dunav omogućavao veze Evrope (pa i Butmira) s Feničanima i istočnim Mediteranom. Značaj Feničana još više je istakao Firhov koji je čak pretpostavio da je Butmir bio feničanska kolonija, specijalizovana za proizvodnju keramike i kamenih alatki. Takođe se usprotivio Montelijusovoj hronologiji smatrajući da je Butmir pozniji i da pripada metalnom dobu, a da na njemu metalnih artefakata nema iz prostog razloga što oni

još nisu pronađeni, pošto je tek trećina lokaliteta istražena (Virchow 1895, 44, Szombathy 1894, 208–209)! Firhovu su Feničani bili prilična opsesija. Tako je još 1876. dokazivao da su pomeranijske prosopomorfne urne, s baltičke obale, feničanskog porekla (Sklenář 1983, 110). I Sombati je smatrao da je Butmir mlađi od neolita i da je savremen sa mikenskom kulturom, ali da figurine i spirale na keramici pokazuju jasne egejske i egipatske uticaje, koji su postepeno prodirali sve do Skandinavije (Szombaty 1894, 209). Docnije će i Artur Evans povlačiti paralele između Butmira i mikenske kulture (Truhelka 1914, 42–43). Mortije je na Butmiru prepoznao uticaje *Terramare* kulture, a Hampel je izrazio suprotno mišljenje i pretpostavio da je ovaj lokalitet bio dugotrajni radionički centar. Manro je u Butmiru video koloniste iz naroda koji je u srednjoj Evropi osnovao jezerska naselja sa sojenicama. Manroov stav bio je jedino eksplicitno zalaganje za nordijsku teoriju, iako bi se moglo reći da ovakvo mišljenje ima više veze s Manroovom opsednutošću sojenicama i lakustrinskim naseljima, nego s interpretativnim postulatima nordijske škole o uticajima sa Severa (Sklenář 1983, 124–125, Trigger 1989, 163–167, Palavestra 2011, 125–127). Može se zaključiti da je Albert Fos, kustos praistorijske zbirke berlinskog Etnološkog muzeja, bio najbliži trenutno važećoj interpretaciji neolita u Bosni. On je Butmir, na osnovu mnogobrojnih sličnosti, poglavito u figurinama i keramici, uporedio s neolitskim nalazištem Tordoš u Transilvaniji, u današnjoj Rumuniji (Munro 1900, 124–127, Szombathy 1894, 206–209, Virchow 1895, 41–47).¹⁴

Oko Glasinca i Jezerina su se manje lomila koplja. Montelijus je pravilno prepoznao dugo trajanje halštatske kulture na Glasincu, mada mu je bilo teško da objasni otkuda su došli uticaji kada Glasinac nije na direktnom putu između Italije i Grčke. Sugerisao je da je bogatstvo Glasinca možda posledica intenzivnog rudarstva, iako je Radimski naglasio da još uvek nema direktnih dokaza o praistorijskom rudarstvu u Bosni (mada ima o metalurgiji gvožđa). Radimski, kao rudarski inženjer i upravnik Rudarske direkcije u Bosni i Hercegovini, bio je veoma dobro upućen u ovu temu. I Firhov je na Glasincu video grčke i ital-ske uticaje (Szombathy 1894, 210–211, Virchow 1895, 52–58, Munro 1900, 128–172). Zanimljiva je bila diskusija između Renaka i Fiale. Renak je tvrdio da je Glasinac sveto mesto na kome su ljudi s mnogo šireg područja generacijama samo sahranjivali svoje mrtve, te da čak i gradine imaju sakralnu funkciju. Fiala je, naprotiv, veoma racionalno objasnio da nema ničeg neobičnog u broju humki, kada se uzme u obzir dugotrajnost naseljavanja na ovom području i eventualna prosečna gustina stanovništva. Tako je statistički proračunao da je na čitavom Glasincu moglo biti oko 100 sahrana godišnje (Szombathy 1894, 210, Virchow 1895, 52, Munro, 1900, 156–157, Čović 1988b, 50). Hernes je sugerisao da je stočarstvo najverovatnije bilo glavna privredna grana praistorijskih

¹⁴ Tordoš pripada starijoj fazi Vinča-Tordoš kulture (od kraja 6. do sredine 5. milenijuma pre n. e.)

žitelja Glasinca i da je geografska pozicija ovog područja važna kao strateško i komunikacijsko čvorište (Szombathy 1894, 210, Virchow 1895, 53–59, Munro, 1900, 128–172).

Posle završetka sarajevskog kongresa, neki od učesnika odmah su se vratili kućama, dok su drugi (uključujući i Manroa) iskoristili priliku da otputuju preko Mostara do jadranske obale. U Splitu su se čak priključili i ekskurzijama organizovanim za učesnike starohrišćanskog kongresa, te su tako lepo zaokružili svoj provod (Munro 1900, 173–247).

Odjeci i reagovanja

Kalaj i austrijske vlasti u Bosni morale su biti zadovoljne rezultatima sastanka arheologa i antropologa u Sarajevu. Odmah po povratku kućama, ugledni naučnici objavili su hvalospevne prikaze u najčuvenijim evropskim glasilima. Tako je Manro u Tajmsu, između ostalog, napisao:

„Sadašnju upravu Bosne i Hercegovine vode načela, koja se osnivaju na najstalnijim temeljima moderne civilizacije, a glavna joj je zadaća, da usavrši prirodne sile zemlje. Ta je politika do sada postigla znatan blagotvoran uspjeh u općem socijalnom životu, jer je iz neobično raznolike smjese naroda stvorila sretnu, naprednu, skoro jedinstvenu narodnost. Ali pored ovih praktičnih rezultata, koji svakome udare u oči kad posjeti tu zemlju, rukovodi dalekovidnu politiku gosp. Kalaja mnogo uzvišenija namera, da ove pokrajine privede evropskoj kulturi i znanosti. Za svakog državnika bila bi dika vrijedna lovor-vijenca, da je razbio predrasude i krive nazore, koje su tako dugo tištale tu krasnu zemlju, koju rijese tolike prirodne ljepote i neobične naravne pojave, koja je bila 'terra incognita', te da je stao njegovati znanstvena istraživanja kojim je suđeno, da razbistre prehistoričku civilizaciju Evrope. Pa ipak je sve to u Bosni i Hercegovini vrlo blizu savršenstvu.

Dozvolite mi da na koncu primjetim, da je bilo mnijenje svih učesnika ovoga kongresa, da se je za ono malo godina (muzej je osnovan prije šest godina), što je vlada posvetila svoju pomoć arheološkom istraživanju u Bosni i Hercegovini, sabrala tolika ogromna sila znanstvenog materijala, kako još nije nijedna zemlja Evrope u isto vrijeme pokupila.” (Munro 1894, citirano u: Херман 1894, 530)

Mortije se slično izrazio:

„Bosna i Hercegovina opkoljena svojim planinama izvan prometnih i strateških linija, bijaše malo poznata (...) Pod prosvjetljenom zaštitom Austro-Ugarske zemlja se otvorila, te juri orijaškim korakom cvatućoj civilizaciji u susret. Napredak je velik i nagao. Prošlost nestaje – blijedi. To baš ponukalo je upravu da sazove kongres, koji se je sastao.” (Mortillet 1894, citirano u: Херман 1894, 527)¹⁵

¹⁵ Zanimljiva je naivna (ili neiskrena) Mortijeova konstatacija o Bosni koja je daleko od strateških interesnih zona!

Firhov je u svom iscrpnom prikazu Kongresa takođe isticao da Austrougarska ne samo da je, za samo petnaestak godina, pacifikovala zaostalu tursku, varvarsku provinciju punu razbojnika, već ju je peobratala u civilizovanu evropsku zemlju, a slično pišu i Sombati i Renak (Virchow 1895, 39, Szombathy 1894, 203).

Uspešnost sarajevskog Kongresa u evropskim naučnim krugovima i široj javnosti bila je važna karika u lancu austrougarskog uspostavljanja hegemonije u Bosni i Hercegovini i to ne samo administrativno i pravno, već i kulturno. Ova vrsta spona između moći i kulture, odnosno kolonizacije preko kulture, upravo se ogleda u simboličkoj dimenziji različitih putopisnih, turističkih i istraživačkih diskursa, orijentalističkih i balkanskih stereotipa i konstruisanja prošlosti u Evropskoj provinciji na periferiji Carevine (Vervaeet 2007, 72). U skladu s takvim kolonijalnim konstruktom bosanske prošlosti i folklor, kao i spomenutim „izlagačkim kompleksom” Zemaljska vlada je svake godine veliku pažnju posvećivala izlaganju bosanskih i hercegovačkih starina, umetnosti, a posebno „novokomponovane” narodne radinosti, na Bečkoj božićnoj izložbi, kao i na drugim evropskim izložbama (Reynolds Cordileone 2010, 180–187).

Štaviše, austrougarska Bosna i Hercegovina je postala omiljeno mesto za održavanje naučnih sastanaka i ekskurzija (Uredništvo 1903, 598–599, Truhelka 1905, 487–491). Godinu dana po održavanju Kongresa, 1895. bečko Antropološko društvo organizuje naučno-istraživačku ekskurziju po Bosni i Hercegovini, koju je predvodio Franc (Franz) Heger iz bečkog muzeja, a u kojoj su bile i takve antropološke veličine kao Firhov i Mateas Muh (M. Much). Zanimljivo je da su, kao učesnici, bili pozvani i kustos zagrebačkog muzeja Josip Brunšmid, kao i etnolog iz Beograda Sima Trojanović. U izveštaju sa sastanka, koji je objavljen u Glasniku Zemaljskog muzeja, nepotpisani autor veli: „mogosmo pozdraviti ovaj put i dva odlična mlada učenjaka našeg roda i plemena, gospodu dra Trojanovića i dra Brunšmida” (Uredništvo 1895, 601–604). Truhelka u svojim memoarima povodom održavanja kongresa i izložbi piše:

„Znanstveni kongresi u Bosni postali su upravo moda. God. 1895. priredilo je berlinsko antropološko društvo u zajednici s bečkim opet kongres u Sarajevu pod predsjedništvom Virchowa, a nazočni su bili uz mnoge druge Wilh. Grempler iz Breslave, Max Bartels iz Monakova, te dr. Matija Much, Heger i Haberlandt iz Beča. Taj je kongres radio od 2.-7. VIII u Sarajevu, a završio je izletom u Jajce. Bosna postaje sada u neku ruku kongresna zemlja. Gotovo jedan za drugim slijede tu kongresi, od kojih je spomena vrijedan onaj kršćanskih arheologa (...) Bosna je bila prije balkanska zemlja, bez civilizacije, bez komfora i bez privlačivosti za stranca, tamna mrlja na karti evropskog kontinenta, a izložbe je prikazaše u pravom svijetlu, kao isječak orijentalne romantike, pun prirodnih ljepota, pun zanimljivih proizvoda kućnog i umjetnog obrta, pun prirodnog blaga i povijesnih spomenika, a sve to se prikazalo u modernom okviru očima civilizirane Evrope.” (Truhelka 1942, 96–101)

Prepoznatljivi znakovi u arheološkom pejzažu

Sa stanovišta istorije arheoloških ideja, zanimljivo je analizirati kako su se učesnici Kongresa 1894. trudili da viđenu arheološku građu uteraju u svoje omiljene i tada dominantne paradigme (egipatske uticaje, feničanske kolonije, sojenice, *terramare* itd.) S druge strane, vreme je dalo za pravo vrednim sarajevskim arheolozima, nekima i bez formalnog arheološkog obrazovanja, koji su krajem XIX veka, u diskusiji s čuvenim evropskim kolegama pokazivali veći oprez i racionalnije i ubedljivije arheološke interpretacije. Sam sastanak je dobro ocenjen u evropskim naučnim krugovima, kao i rezultati rada sarajevskih arheologa, s tim što je kritikovano odsustvo stratigrafskog metoda. Veoma je čudno da tako pedantni istraživači s geološkim obrazovanjem (kao Radimski) nisu primenjivali stratigrafski metod, čak ni posle direktnih Sombatijevih i Montelijusovih sugestija i to je bila jedna od ozbiljnih mana „arheološke škole” Zemaljskog muzeja na prelazu XIX u XX vek (Szombathy 1894, 209, Čović 1988c, 82). Arheološka delatnost Zemaljskog muzeja nastavila se i posle Prvog svetskog rata, a naročiti zamah dobila je posle Drugog svetskog rata, kada su u Muzeju radili velikani jugoslovenske arheologije kao što su Alojz Benac i Borivoj Čović. Muzej je nastavio sa svojom dugom tradicijom pa su s istom predanošću istraživana arheološka nalazišta iz praistorijskog, klasičnog i srednjovekovnog perioda. Zahvaljujući osnivanju *Centra za balkanološka ispitivanja ANUBIH* (1962) pod rukovodstvom Alojza Benca, Sarajevo je postalo još uticajnije i snažniji arheološki centar, mada začudo, nikada nije imalo posebne arheološke studije na univerzitetu. Iz Centra za balkanološka ispitivanja potekle su mnoge arheološke inicijative koje su motivisale i objedinjavale arheologe čitave SFRJ, kao što su brojni simpozijumi, zbornici, datoteke, a među najznačajnije poduhvate, bez sumnje, spada kapitalna edicija *Praistorija jugoslavenskih zemalja* u pet tomova (1979–1987) (Novaković 2011, 400–413). Sarajevski kongres 1894. kao i rana istraživanja prve generacije istraživača u Zemaljskom muzeju, međutim odredila su osnovnu intonaciju, kao i pravce istraživanja arheologije na tlu Bosne i Hercegovine za dugi niz godina. Tako je čudnom igrom istorijskih usuda, jedna bivša arheologija – austrougarska, uticala na drugu, takođe bivšu – jugoslovensku arheologiju.

Literatura

- Benett, Tony. 2004. “The Exhibitionary Complex”. In *Grasping the world: The Idea of the Museum*, eds. Donald Preziosi and Claire Farago, 413–441. Aldershot, UK: Ashgate.
- Besarović, Risto. 1974. *Iz kulturnog života u Sarajevu pod austrougarskom upravom*. Sarajevo: Veselin Masleša.

- Božić, Jela. 1988. „Izgradnja i arhitektura Zemaljskog muzeja u Sarajevu”. U *Spomenica stogodišnjice rada Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine 1888–1988*, ur. Almaz Dautbegović i Vlajko Palavestra, 413–421. Sarajevo: Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine.
- Čović, Borivoj. 1956. *Glasinac I. Bronzano doba*. Sarajevo: Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine.
- Čović, Borivoj. 1957. *Glasinac II. Željezno doba*. Sarajevo: Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine.
- Čović, Borivoj. 1988a. „Vaclav Radimský (1832–1895)”. U *Spomenica stogodišnjice rada Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine 1888–1988*, ur. Almaz Dautbegović i Vlajko Palavestra, 43–48. Sarajevo: Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine.
- Čović, Borivoj. 1988b. „František – Franjo Fiala (1861–1898)”. U *Spomenica stogodišnjice rada Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine 1888–1988*, ur. Almaz Dautbegović i Vlajko Palavestra, 48–52. Sarajevo: Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine.
- Čović, Borivoj. 1988c. „Naučna djelatnost u oblasti prahistorijske arheologije”. U *Spomenica stogodišnjice rada Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine 1888–1988*, ur. Almaz Dautbegović i Vlajko Palavestra, 74–95. Sarajevo: Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine.
- Dautbegović, Almaz. 1988. „Uz stogodišnjicu zemaljskog Muzeja Bosne i Hercegovine u Sarajevu”. U *Spomenica stogodišnjice rada Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine 1888–1988*, ur. Almaz Dautbegović i Vlajko Palavestra, 7–34. Sarajevo: Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine.
- Donia, Robert. 2006. *Sarajevo: A Biography*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Donia, Robert. 2007. *The Proximate Colony. Bosnia-Herzegovina under Austro-Hungarian Rule*. Dostupno na: <http://www.kakanien.ac.at/beitr/fallstudie/RDonia1.pdf>.
- Ekmečić, Milorad. 1972. „Politički neuspesi i predominacija Austrije na Balkanu 1875–1903”. U *Istorija Jugoslavije*, ur. Ivan Božić *et al.*, 315–334. Beograd: Prosveta.
- Eriksen, Trond Berd. 2013. *Šta je istorija ideja?* Loznica: Karpos.
- Evans, Artur. 1965. *Kroz Bosnu i Hercegovinu peške tokom pobune avgusta i septembra 1875*. Sarajevo: Veselin Masleša.
- Fiala, Franz und Moriz Hörnes. 1898. *Die Neolitische Station von Butmir, Teil II*. Wien.
- Gingrich, Andre. 1996. “Frontier Myths of Orientalism. The Muslim World in Public and Popular Cultures of Central Europe”. In *MESS. Mediterranean Ethnological Summer School. Vol. II*, eds. Bojan Baskar and Borut Brumen, 99–127. Ljubljana: Inštitut za multikulturne raziskave.
- Gingrich, Andre. 2006. *Frontier orientalism*. Dostupno na: <http://campcatatonia.org/article/1555/frontier-orientalism>.
- Hartmuth, Maximilian. 2012. The Habsburg Landesmuseum in Sarajevo in Its Ideological and Architectural Contexts: A Reinterpretation. *Centropa* XII/2: 194–205.
- Hörmann, Constantin. 1893. Zur Geschichte des bosnisch-hercegovinischen Landesmuseums. *Wissenschaftliche Mittheilungen aus Bosnia und der Hercegovina* I: 3–24.
- Hurel, Arnaud et Amélie Vialet. 2009. „Les congrès internationaux d’anthropologie préhistoriques (1866–1912) et la question de l’éveil d’une conscience patrimoniale collective (fouilles, gisements, collections)”. In *Archaeologists without Boundaries: Towards a History of International Archaeological Congresses (1866–2006)*, ed.

- Mircea Babes and Marc-Antoine Kaeser, 33–39. Oxford: BAR International Series 2046.
- Huseinović, Ismet i Džemaludin Babić (ur.) 2004. *Svjetlost Evrope u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo: Buybook.
- Jamaković, Said. 2004. „Arhitektura i urbanizam”. U *Svjetlost Evrope u Bosni i Hercegovini*, ur. Ismet Huseinović i Džemaludin Babić, 11–12. Sarajevo: Buybook.
- Jezernik, Božidar 2007. *Divlja Evropa*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Kapidžić, Hamdija. 1973. *Naučne ustanove u Bosni i Hercegovini za vrijeme austrougarske uprave*. Sarajevo: Arhiv Bosne i Hercegovine.
- Kraljačić, Tomislav. 1987. *Kalajev režim u Bosni i Hercegovini (1882–1903)*. Sarajevo: Veselin Masleša.
- Krzović, Ibrahim. 1999. *Eduard Loidolt, Akvareli iz Bosne i Hercegovine 1880–1882*. Ciri: Bošnjački institut.
- Lovrenović, Ivan. 2004. „Mit o sretnome dobu”. U *Svjetlost Evrope u Bosni i Hercegovini*, ur. Ismet Huseinović i Džemaludin Babić, 9–10. Sarajevo: Buybook.
- Ljubičić, Smilja. 1988. „Izdavačka djelatnost Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine 1889–1985”. U *Spomenica stogodišnjice rada Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine 1888–1988*, ur. Almaz Dautbegović i Vlajko Palavestra, 426–511. Sarajevo: Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine.
- Marić, Zdravko. 1968. Japodske nekropole u dolini Une. *Glasnik Zemaljskog muzeja N. S. Arheologija*, sv. XXIII: 5–80.
- Miletić, Nada. 1988. „Ćiro Truhelka (1865–1942)”. U *Spomenica stogodišnjice rada Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine 1888–1988*, ur. Almaz Dautbegović i Vlajko Palavestra, 39–43. Sarajevo: Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine.
- Munro, Robert. 1890. *The Lake-Dwellings of Europe*. London: Cassel and Company.
- Munro, Robert. 1900. *Rambles and Studies in Bosnia–Herzegovina and Dalmatia. With an Account of the Proceedings of the Congress of Archaeologists and Anthropologists held at Sarajevo, August 1894*. Edinburgh: William Blackwood and sons.
- Novaković, Predrag. 2011. “Archaeology in the New Countries of Southeastern Europe: A Historical Perspective”. In *Comparative Archeologies: A Sociological View of the Science of the Past*, ed. Ludomir R. Lozny, 339–461. New York: Springer.
- Palavestra, Vlajko. 1988a. „Naučna djelatnost u oblasti etnologije 1888–1945 godine”. U *Spomenica stogodišnjice rada Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine 1888–1988*, ur. Almaz Dautbegović i Vlajko Palavestra, 138–155. Sarajevo: Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine.
- Palavestra, Vlajko. 1988b. „Kosta Hörmann (1850–1921)”. U *Spomenica stogodišnjice rada Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine 1888–1988*, ur. Almaz Dautbegović i Vlajko Palavestra, 35–39. Sarajevo: Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine.
- Radimský, Vaclav. 1893. Nekropola na Jezerinama na Pritoci kod Bišća. *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini* V: 37–92; 237–308; 369–466; 575–636.
- Radimský, Vaclav und Moriz Hörnes. 1895. *Die Neolitische Station von Butmir, Teil I*. Wien.
- Reinach, Salomon. 1893. *Le Mirage oriental*. Paris: G. Masson.
- Renfrew, Colin. 1976. *Before Civilization*. Harmondsworth: Penguin Books.

- Reynolds Cordileone, Diana. 2010. "Swords into Souvenirs. Bosnian Arts and Crafts under Habsburg Administration". In *Doing Anthropology in Wartime and War Zones. World War I and the Cultural Sciences in Europe*, eds. R. Johler et al., 169–189. Bielefeld: Transcript Verlag.
- Ritter Beck v. Maungetta, G. 1890. III Bosnien-Herzegovina. *Österreichische Botanische Zeitschrift* XL: 247.
- Ruthner, Clemens. 2002. Central Europe Goes Postcolonial. New Approaches to the Habsburg Empire around 1900. *Cultural Studies* 16/6: 877–883.
- Ruthner, Clemens. 2003. K.U.K. „Kolonialismus“ als Befund, Befindlichkeit und Metapher: Versuch einer weiteren Klärung. Dostupno na: <http://www.kakanien.ac.at/beitr/theorie/CRuthner3.pdf>.
- Ruthner, Clemens. 2008. *Habsburg's Little Orient. A Post/Colonial Reading of Austrian and German Cultural Narratives on Bosnia-Herzegovina, 1878–1918*. Dostupno na: http://www.academia.edu/493191/Habsburgs_Little_Orient_A_Post_Colonial_Reading_of_Austrian_and_German_Cultural_Narratives_on_Bosnia-Herzegovina_1878-1918.
- Sklenář, Karel. 1983. *Archaeology in Central Europe: the First 500 Years*. New York: St. Martin's Press – Leicester University Press.
- Sommer, Ulrike. 2009. "The International Congress of Prehistoric Anthropology and Archaeology and German Archaeology". In *Archaeologists without Boundaries: Towards a History of International Archaeological Congresses (1866–2006)*, ed. Mircea Babeş and Marc-Antoine Kaeser, 17–32. Oxford: BAR International Series 2046.
- Strobel, Paolo et Luigi Pigorini. 1864. *Le terremare e le palafitte del Parmense*. Milano: Tipi di G. Bernadoni.
- Szombathy, Josef. 1894. Die Archäologen- und Anthropologen-Versammlung in Sarajevo, 15. Bis 21. August 1894. *Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien* XXIV (N.F. XIV), Sitzungsberichte: 202–209.
- Trigger, Bruce. 1989. *The History of Archaeological Thought*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Truhelka, Ćiro. 1905. Izlet zajedničkog kongresa njemačkog i bečkog antropološkog društva u Bosnu. *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini* XVII: 487–491.
- Truhelka, Ćiro. 1914. *Kulturne prilike Bosne i Hercegovine u doba prehistoričko. Vođa kroz prehistoričku zbirku Bos. Herc. Zemaljskog Muzeja*. Sarajevo: Naklada Bos.-Herc. Zemaljskog muzeja.
- Truhelka, Ćiro. 1942. *Uspomene jednog pionira*. Zagreb: Hrvatski izdavački bibliografski zavod.
- Uredništvo. 1895. Naučno putovanje bečkog antropološkog društva Bosnom i Hercegovinom u septembru ove godine. *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini* VII: 601–604.
- Uredništvo. 1903. Znanstveni kongresi u Sarajevu. *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini* XV: 598–599.

- Uredništvo. 1914. Njegova c. i kr. Visost prejasni nadvojvoda i prijestolonaslednik Franjo Ferdinand sa prejasnom suprugom, Nj. Visosti Sofijom vojvotkinjom Hoheenberg. *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini* XXVI: 1–2.
- Vervaet, Stijn. 2007. *Centar i periferija u Austrougarskoj*. Gent: Universiteit Gent, Faculteit Letteren en Wijsbegeerte.
- Virchow, Rudolf. 1895. „Bericht über die Conferenz in Sarajevo“. In *Verhandlungen der Berliner Gesellschaft für Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte, Jahrgang 1895*, ed. Rudolf Virchow, 38–59. Berlin: Verlag von A. Asher & Co.
- Wenzel, Marian. 1981. Осврт на три (четири) иностране књиге о стећцима: Аустро-угарска и наука о „богумилским“ стећцима. *Старинар* н. с. XXXI: 203–212.
- Wenzel, Marian. 1993. Bosnian history and Austro-Hungarian policy: The Zemaļjski Muzej, Sarajevo, and the Bogomil romance. *Museum Management and Curatorship*, Volume 12/2: 127–142.
- Wilkes, John. 1992. *The Illyrians*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Zimmerman, Andrew. 2001. *Anthropology and Antihumanism in Imperial Germany*. Chicago: The University of Chicago Press.

*

- Ацовић, Драгомир. 2008. *Хералдика и Срби*. Београд: Завод за уџбенике.
- Гарашанин, Милутин. 1988. „Настанак и порекло Илира“. У *Илири и Албанци*, ур. Милутин Гарашанин, 9–80. Београд: Српска академија наука и уметности.
- Драгојловић, Драгољуб. 1987. *Крстјани и јеретичка црква босанска*. Београд: Балканолошки институт САНУ.
- Крушевац, Тодор. 1960. *Сарајево под Аустро-угарском управом 1878–1918*. Сарајево: Музеј града Сарајева.
- Микић, Живко. 2009. Неопходност антрополошког истраживања некропола са стећцима на тлу Србије. *Гласник Српског археолошког друштва* 25: 103–113.
- Палавестра, Предраг. 2008. Срби у Сарајеву. *Свеске Задужбине Иве Андрића* 25: 87–136.
- Палавестра, Александар. 2011. *Културни контексти археологије*. Београд: Филозофски факултет Универзитета у Београду.
- Перић, Славиша. 1995. *Бутмирска култура: генеза и развој*. Београд: Археолошки институт.
- Херман, Коста. 1894. Састанак археолога и антрополога у Сарајеву од 15. до 21. августа 1894. *Гласник Земаљског музеја у Босни и Херцеговини* VI: 521–531.
- Торовић, Владимир. 1914. Научни рад Земаљског музеја. *Гласник Земаљског музеја у Босни и Херцеговини* XXVI: 3–34.
- Торовић, Владимир. 1925. *Босна и Херцеговина*. Београд: Српска књижевна задруга.
- Фотић, Александар. 2005. „(Не)спорно уживање: појава кафе и дувана“. У *Приватни живот у српским земљама у освит модерног доба*, ур. Александар Фотић, 261–301. Београд: Слио.

Aleksandar Palavestra
Department of Archaeology
Faculty of Philosophy, Belgrade

Archaeological Excursion into Proximal Colony

Austro-Hungarian rule in Bosnia-Herzegovina by the end of the 19th century, presided by Benjamin Kallay, the Empire's Minister of Finance and governor of Bosnia and Herzegovina, strived to gain wider international justification for its years' long project of "civilizing" Bosnia and Herzegovina, or particular "historizing" of this proximal colony. In the summer of 1894 the Austro-Hungarian government in Bosnia and Herzegovina organized the Congress of Archaeologists and Anthropologists in the *Landesmuseum* in Sarajevo. The aim of the Congress was to inform archaeologists and anthropologists about the results of archaeological investigations in the country, and to seek their advice in directing further work. The wider ideological, political, as well as theoretical context of this congress, however, was much more complex and layered, with the aim to present the constructed image of Bosnia and Herzegovina as a country of tamed and civilized European Orient of rich past and luxurious folklore. The participants of the Congress discussed the archaeological and anthropological data presented to them by the hosts, including the specially organized excavations at Butmir and Glasinac. It is interesting to analyze, from the point of view of the history of archaeological ideas, the endeavours of the participants to adapt the archaeological finds before them to the wishes of the hosts, and, on the other hand, to their favoured archaeological paradigms dominant at the time.

Keywords: Austro-Hungarian Empire, proximal colonialism, frontier Orientalism, archaeology, anthropology, congress, *Landesmuseum* in Sarajevo

Excursion archéologique dans la colonie frontalière

L'administration austro-hongroise en Bosnie-Herzégovine vers la fin du XIXe siècle, avec à sa tête Benjamin Kallay, ministre des finances austro-hongrois et gouverneur de la Bosnie-Herzégovine, désirait se procurer une justification internationale et scientifique plus large pour son projet de longue date, projet «civilisateur» de la Bosnie-Herzégovine, c'est-à-dire pour une certaine «historisation» idéologique de cette colonie proche, frontalière. Au cours de l'été 1894, le gouvernement austro-hongrois national en Bosnie-Herzégovine, avait organisé un Congrès des archéologues et des anthropologues au Musée national à Sarajevo. L'objectif du Congrès était que les archéologues et les anthropologues européens se familiarisent avec les résultats des recherches archéologiques en Bosnie-Herzégovine, puis qu'ils orientent par leur conseil les recherches ultérieures. Le contexte idéologique, politique mais aussi théorique plus large de ce

congrès, était cependant plus complexe et avait pour l'objectif la représentation d'une image construite de la Bosnie-Herzégovine comme d'un pays d'orient européen dompté et civilisé, pays avec un passé riche et un folklore somptueux. Les participants au Congrès avaient débattu sur les vestiges archéologiques et anthropologiques que les hôtes leur avaient soumis (les fouilles de Butmir et de Glasinac spécialement organisées pour l'occasion incluses). Du point de vue de l'histoire des idées archéologiques, il est intéressant d'analyser comment les participants au Congrès s'étaient efforcés d'adapter les vestiges archéologiques présentés, aux désirs des hôtes, mais aussi de l'autre à leurs propres paradigmes archéologiques favoris et alors dominants.

Mots clés: Monarchie austro-hongroise, colonialisme proximal, orientalisme frontalier, archéologie, anthropologie, congrès, Musée national à Sarajevo.

Primljeno / Received: 09. 07. 2014.

Prihvaćeno / Accepted for publication: 26. 08. 2014.